

MAREK OLEJNIK
<https://orcid.org/0000-0002-9157-918X>
m.olejnik@poczta.umcs.lublin.pl
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
Lublin, Polska

DOI: <http://dx.doi.org/10.17651/ONOMAST.64.2>
Onomastica LXIV, 2020
PL ISSN 0078-4648

STEFAN WARCHOŁ

21 I 1930 – 25 IX 2019

Profesor Stefan Warchoła urodził się 21 stycznia 1930 r. w miejscowości Przędzel (pow. niżański, dawne woj. lwowskie). Uczęszczał do renomowanego Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcącego im. Stefana Czarnieckiego w Nisku, gdzie rozbudził w sobie zainteresowania językoznawcze. W latach 1949–1952 studiował na Uniwersytecie Wrocławskim — pierwszy stopień studiów w zakresie filologii polskiej. Dzięki bardzo dobrym wynikom w nauce został wytypowany na studia polonistyczne drugiego stopnia na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Studia te, jak często podkreślał, były pogłębione o zajęcia z zakresu sławistyki oraz indoeuropeistyki (uczestniczył m.in. w wykładach i konwersatoriach prof. Mikołaja Rudnickiego). Pracę magisterską z językoznawstwa na temat cech fonetycznych rot kościańskich z lat 1410–1428 napisał pod kierunkiem

wybitnego slawisty Władysława Kuraszkiewicza. Stefan Warchoł wspomina emocjonalnie i ciepło te lata, pisząc: „Wreszcie nadszedł moment, kiedy to wraz z Profesorem [Kuraszkiewiczem] udaliśmy się spacerkiem do Archiwum. Profesor natychmiast przystąpił do sprawdzania wypisanych przeze mnie rot. Przy pomocy lupy sprawdzał każdy szczegół, litera po literze, porównując mój tekst z rękopisem, zwłaszcza z rękopisami tych pisarzy, których pismo było wyjątkowo zawiłe, nieczytelne” (Warchoł, 2009, s. 40–41).

Stefan Warchoł przybył do Lublina wraz z ówczesnym zastępcą profesora Leonem Kaczmarkiem, który od 1 września 1954 r. podjął pracę na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej jako kierownik Katedry Języka Polskiego, zorganizowanej rok wcześniej przez prof. Alfreda Zarębę z UJ. To właśnie w tej Katedrze Stefan Warchoł jako asystent współorganizował uniwersytecką polonistykę. Pozostając przez następne lata w obrębie Katedry, Stefan Warchoł od 1955 r. ściśle współpracował z nowym zespołem, który tworzyli: doc. dr Paweł Smoczyński (doktoryzował się u prof. Henryka Ułaszy na UŁ) i doc. dr Bronisława Lindert (przybyła z KUL) oraz mgr Michał Łesiów (absolwent polonistyki KUL, przybyły w 1956 r. z Krakowa). Stefan Warchoł włączył się intensywnie w drugiej połowie lat 50. i na początku lat 60. w nurt badań zespołowych w Katedrze Języka Polskiego, a od stycznia 1962 r. w Katedrze Filologii Słowiańskiej (kierowanej przez P. Smoczyńskiego). Były to dwa duże projekty realizowane na pograniczu polsko-ukraińskim w obrębie ówczesnego woj. lubelskiego: 1) „Atlas gwar Lubelszczyzny”; 2) dokumentacja nazw miejscowych i obiektów fizjograficznych województwa lubelskiego. Pierwsze zadania naukowe S. Warchoła, obejmujące zakresem badań pogranicze polsko-wschodniosłowiańskie, stały się zaczątkiem przyszłych prac dialektologicznych i onomastycznych o charakterze slawistycznym.

Ogólnoslawistyczny aspekt badań Profesor Stefan Warchoł przejął z metodologii naukowej swojego promotora prof. Władysława Kuraszkiewicza podczas studiów w Poznaniu. To właśnie wówczas ujawniły się Jego zainteresowania w zakresie indoeuropeistyki oraz bałtologii i slawistyki.

W badaniach naukowych dotyczących pochodzenia języka prasłowiańskiego Profesor Stefan Warchoł nawiązywał do poglądów André Vaillanta, Samuela Bernsteina, Zdzisława Stiebera. Pan Profesor poszerzał swoje zainteresowania slawistyczne, m.in. uczestnicząc w stażach zagranicznych w ośrodkach naukowych byłego Związku Radzieckiego (Moskwa, Leningrad, Kijów), Francji (Paryż) i byłej Jugosławii (Belgrad, Zagrzeb, Skopje).

W Katedrze Filologii Słowiańskiej (późniejszy Zakład Filologii Słowiańskiej) UMCS realizowano koncepcję badań ukierunkowanych na przedstawianie określonych kategorii językowych na tle ogólnosłowiańskim. Wpisały się w ten kierunek badań monografie Stefana Warchoła: „Słowiańskie ekspresywa w językach słowiańskich z podstawowym *-k-*, *-c-*, *-t-*, *-l-* w części sufiksальной” (1974)

oraz „Geneza i rozwój słowiańskich formacji ekspresywnych z sufiksalnymi *-k-* i *-c-*” (1984).

Uczony ujmował w aspekcie ogólnosłowiańskim także dydaktykę uniwersytecką. Krytycznie wypowiadał się na zebraniach i konferencjach poświęconych dydaktyce na temat kształcenia studentów — slawistów w zakresie znajomości języka tylko na poziomie komunikacyjnym, widział bowiem potrzebę przekazywania studentom pełnej wiedzy filologicznej, to jest takiej, która pozwalała by interpretować teksty w kontekście historycznym i kulturowym. W dyskusji nad kształtem dydaktycznym przyszłej slawistyki akademickiej Profesor Stefan Warchoła opowiadał się zawsze za utrzymaniem językoznawstwa diachronicznego; w tym kontekście postrzegał ważną rolę języka staro-cerkiewno-słowiańskiego i gramatyki porównawczej języków słowiańskich (por. głos prof. S. Warchoła w dyskusji na wskazany temat w książce „Język polski jako przedmiot dydaktyki uniwersyteckiej”, 2000).

Wśród wielu inicjatyw Profesora Stefana Warchoła, budujących nowoczesny ośrodek slawistyczny na UMCS, znajdował się pomysł organizowania międzynarodowych konferencji slawistycznych, które zapoczątkowały debaty naukowe na temat określonych kategorii gramatycznych w językach słowiańskich. Propozycje tematyczne konferencji wysuwane przez Profesora Warchoła wynikały z określonych doświadczeń i ówczesnych wyników badań lubelskiego środowiska slawistycznego. Spośród zagadnień teoretycznych podjętych przez uczestników międzynarodowych konferencji znalazły się takie kwestie, jak: hybryda językowa i hybrydyzacja (por. „Formacje hybrydalne w językach słowiańskich”, 1984, druk: Lublin 1986); interferencja językowa i jej rodzaje (m.in. interferencje wewnątrzjęzykowe, interferencje międzysłowiańskie, interferencje słowiańsko-germańskie, słowiańsko-romańskie i inne) („Interferencje językowe na różnych obszarach Słowiańszczyzny”, 1987, druk: Lublin 1989); dialekt i gwara (innowacja dialektalna) („Gwary mieszane i przejściowe na terenach słowiańskich”, 1989, druk: Lublin 1993). Profesor Stefan Warchoła, mając już bogate doświadczenie dialektologiczne, zaproponował uczestnikom konferencji z 1989 r. rozważenie procesów językowych zachodzących na styku dwóch dialektów/gwar wewnątrz jednego języka ogólnonarodowego, a także na pograniczach dwu/kilku języków ogólnonarodowych. Podczas obrad tejże konferencji zarysowały się ważne problemy stojące przed slawistyką europejską; zgłoszono też określone propozycje terminologiczne w zakresie pojęć *gwary mieszane/przejściowe*. Wnioski i postulaty badawcze przedstawiane przez uczestników konferencji międzynarodowych wzbogacały działania zespołu prof. Warchoła, współpracującego w owym czasie także nad dwoma zadaniami, tj. nad „Atlasem gwar polskich” (K. Dejna, Katedra Dialektologii Polskiej UŁ) i „Atlasem gwar wschodniosłowiańskich Pobuża” (M. Kondratiuk, Instytut Słowianoznawstwa PAN).

O ile wymienione konferencje wynikały z doświadczeń dialektologicznych prof. Warchoła, o tyle już następne spotkania międzynarodowe dotyczyły ważkich problemów onomastycznych, które od lat 60. XX w. stały się przedmiotem refleksji lubelskiego ośrodka sławistycznego (por. m.in. P. Smoczyński, „Słowiańskie imiona pospolite i własne z podstawowym *-ch-* w części sufiksальной”, 1963; S. Warchoł, „Nazwy miast Lubelszczyzny”, 1964; M. Buczyński, „Pamiętkowe nazwy miejscowe w językach słowiańskich na tle indoeuropejskim”, 1970 — przygotowanie do druku i redakcja S. Warchoła, 1997). Profesor Stefan Warchoł, wytrawny badacz nazewnictwa pogranicza polsko-ukraińsko-białoruskiego, pierwsze doświadczenia z tej dziedziny zdobył w pracach nad dokumentacją nazw miejscowości i nazw terenowych (66 tys. zapisów sporządzonych w 1200 miejscowościach, wliczając w to wsie, kolonie i osady, z około 160 ówczesnych gromad województw: lubelskiego, warszawskiego i kieleckiego). Oprócz toponomastyki ważną dziedziną zainteresowań Uczonego była już od lat 70. XX w. antroponimia historyczna. Doskonały znawca archiwaliów lubelskich przygotował koncepcję „Słownika etymologiczno-motywyacyjnego nazwisk lublinian XVII wieku”. Utworzył wspólnie z pracownikami Państwowego Archiwum w Lublinie kartotekę liczącą 14 tys. kart dokumentacyjnych (kartoteka w archiwum rodzinnym).

Profesor, dysponujący dużym doświadczeniem jako onomasta, przedstawił na początku lat 90. XX w., po udanej realizacji konferencji dialektologicznych, międzynarodowemu środowisku sławistów propozycję debaty nad zagadnieniami relacji między *appellativum* a *proprium* i kategorią nazw *in statu nascendi* (włączając w to m.in. przydomki) oraz postulował podjęcie rozważań teoretycznych nad kategorią „słowiańskie composita antroponimiczne”. Wymienione zagadnienia onomastyczne zaprezentowano w latach 90. minionego stulecia na dwóch zorganizowanych przez prof. S. Warchoła konferencjach lubelskich pt.: „Przezviska i przydomki w językach słowiańskich” (1995) i „Słowiańskie composita onomastyczne” (1997). O zainteresowaniu środowiska naukowego kolejnymi lubelskimi Międzynarodowymi Konferencjami Sławistycznymi świadczyła wzrastająca liczba ich uczestników (obok przedstawicieli krajów słowiańskich, także slawiści z Niemiec, Francji i USA). Z inicjatywy prof. Warchoła opublikowano materiały z obu konferencji, por. „Przezviska i przydomki w językach słowiańskich” (t. 1, 1997, t. 2, 1998); „Słowiańskie composita antroponimiczne” i „Słowiańskie composita onomastyczne” (t. 1–2, 2000).

Profesor Stefan Warchoł jako onomasta dodał do dotychczasowych obszarów badań pogranicza dialektalne, por. „Systemy onomastyczne w słowiańskich gwarach mieszanych i przejściowych” (1993).

Zasługą Uczonego w zakresie onomastyki jest szerokie otwarcie na badanie zoonimii ludowej. I tutaj bez wątpienia jest prekursorem. Palmę pierwszeństwa uzyskał za zgodą i przy współpracy całego międzynarodowego środowiska

slawistycznego (z Białorusi, Ukrainy, Rosji, Czech, Słowacji i Polski), które podjęło szeroką dyskusję naukową zarówno nad zoonimią ludową, jak i nad zoonimią miejską oraz literacką. Wnioski i postulaty badawcze prezentowane na zorganizowanej przez prof. Warchoła konferencji pt. „Systemy zooniczne w językach słowiańskich” (1993, druk: Lublin 1996) stały się zaczynem do realizacji wielkiego pięciotomowego „Słownika etymologiczno-motywacyjnego słowiańskiej zoonimii ludowej”. Profesor Stefan Warchoła właśnie na tejże konferencji uzyskał pełną akceptację swojego projektu i deklarację slawistów z krajów słowiańskich udziału w pracach dokumentacyjnych (zob. pełny wykaz eksploratorów t. 1 słownika).

Konferencje organizowane przez Profesora Stefana Warchoła odgrywały także ważną rolę w integracji międzynarodowego środowiska slawistycznego. Inicjatywa i formuła organizacji konferencji slawistycznych szybko zyskały wysoką międzynarodową ocenę, w wyniku czego Profesorowi Stefanowi Warchołowi zaproponowano zorganizowanie w roku 2000 Światowego Kongresu Dialektologiczno-Geolingwistycznego. Od tego czasu stale współpracował z periodykiem „Dialectologia et Geolinguistica. Journal of the International Society for Dialectology and Geolinguistics” (wchodził w skład komitetu redakcyjnego (SIDG)). Był członkiem Zarządu Światowego Towarzystwa Dialektologiczno-Geolingwistycznego. W gronie bliskich współpracowników zagranicznych Profesora Warchoła był Wolfgang Viereck, z którym współpracował systematycznie przy organizacji kolejnych kongresów dialektologicznych.

Profesor Stefan Warchoła utrzymywał intensywne kontakty z naukowcami z Europy oraz Azji (Japonii), Ameryki (Brazylia i USA). Regularnie uczestniczył w konferencjach organizowanych przez ośrodki naukowe byłego ZSRR, Bułgarii, Serbii, Chorwacji, Macedonii, a także Niemiec, Francji, Hiszpanii i Portugalii.

W roku 1985 z inicjatywy Profesora Warchoła powołano jedną z nielicznych w owym czasie na UMCS serii wydawniczych — „Rozprawy Slawistyczne Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej”. Z perspektywy czasu można stwierdzić, że konferencje i monografie slawistyczne, powołane do życia z inicjatywy Pana Profesora, okazały się niezwykle wartościowe naukowo.

Profesor Stefan Warchoła wielokrotnie oddawał hołd ziemi lubelskiej, z którą połączył całe swoje życie zawodowe. Bliski związek z Lubelszczyzną uodowodnił wieloma publikacjami, m.in.: „Nazwy miast Lubelszczyzny” (1964), „Nazewnictwo partyzanckie Okręgu Biała Podlaska w latach 1939–1944” (1987), „Polskie i ukraińskie teksty gwarowe ze wschodniej Lubelszczyzny” (współautor F. Czyżewski, 1998). Władze administracyjne województwa lubelskiego dostrzegły ten obszar działalności Profesora Stefana Warchoła, wyróżniając Go odznaką Przewodniczący Pracownik Lubelszczyzny (1978), Medalem Prezydenta Lublina (2013) i Dyplomem Marszałka Województwa Lubelskiego (2019).

Dla dopełnienia obrazu dokonań Profesora Stefana Warchoła należy także wspomnieć o tym, iż był twórcą bułgarystyki na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej. W regionie lubelskim szeroko propagował kulturę i język bułgarski, współorganizował lektoriaty języka bułgarskiego w szkołach średnich Lublina i Lubelszczyzny. Wysiłki te dostrzegły władze Bułgarii, przyznając Mu Order Świętych Cyryla i Metodego.

Zasługi Profesora S. Warchoła dla dydaktyki uniwersyteckiej są duże (w latach 50. XX w. współorganizował lubelską polonistykę, tworzył bazę biblioteczną, zrazu polonistyczną, później slawistyczną). Prowadził wykłady, konwersatoria i seminaria głównie z dialektologii i onomastyki słowiańskiej. Wypromował ponad 130 magistrów filologii polskiej i rosyjskiej. Był promotorem naukowym w trzech przewodach doktorskich (z tej grupy dwie osoby uzyskały status samodzielnych pracowników naukowych). Wspierał merytorycznie młodych pracowników Instytutu Slawistyki UMCS; entuzjastycznie odnosił się do habilitantów badających tematykę onomastyczną; wiele sympatii i merytorycznego wsparcia ze strony Profesora doświadczyli piszący te słowa.

Pan Profesor jest autorem ponad 300 publikacji (artykułów naukowych, rozpraw i studiów, w tym 12 edycji książkowych) oraz redaktorem naukowym 13 książek. Istotnym wkładem w rozwój nauki Profesora Stefana Warchoła są prace terenowe, stanowiące podstawę opracowań onomastycznych i atlasów dialektalnych (zob. m.in. „Bibliografia prac Stefana Warchoła”, oprac. E. Wierucka, 2008). Pracował naukowo do ostatnich miesięcy swojego życia. Swoiste *opus vitae* stanowi Jego praca poświęcona etnogenezie Słowian, w której często odwołuje się do poglądów Mikołaja Rudnickiego, swojego nauczyciela uniwersyteckiego. Książka Profesora nie została ukończona, dysponujemy jedynie roboczą wersją elektroniczną. Autor pracował nad korektą.

Profesor S. Warchoł był członkiem wielu towarzystw i organizacji naukowych, m.in. Światowego Towarzystwa Dialektologiczno-Geolingwistycznego, Polskiego Towarzystwa Językoznawczego, Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego, Lubelskiego Towarzystwa Naukowego, w latach 1973–1983 pełnił funkcję sekretarza Wydziału Nauk Humanistycznych LTN. Od wielu lat Profesor S. Warchoł był członkiem Komitetu Słowianoznawstwa PAN, Komisji Dialektologicznej Komitetu Językoznawstwa PAN, członkiem Rady Naukowej Instytutu Slawistyki PAN. Wysoko sobie cenił współpracę z Komisją Onomastyczną Komitetu Językoznawstwa PAN, rokrocznie składał sprawozdania o pracach onomastycznych lubelskiego środowiska naukowego.

Zmarł 25 września 2019 r.; pożegnaliśmy Profesora w jesienne dżdżyste przedpołudnie na rodzinnym cmentarzu w Raclawicach koło Niska. Profesor Stefan Warchoł był jedną z najwybitniejszych i najciekawszych osobowości językoznawstwa polskiego ostatnich dziesięcioleci. Był uznanym w skali międzynarodowej

specjalistą, a rozpoznawalność i renomę wypracował ciężką pracą. Jego osoba będzie nam się kojarzyć z rzetelną działalnością naukową, udokumentowaną w setkach publikacji wydanych w Polsce i za granicą. Za osiągnięcia w pracy naukowej, dydaktycznej był wielokrotnie wyróżniany nagrodami Rektora; wśród odznaczeń państwowych przyznanych Profesorowi Stefanowi Warchołowi wymieńmy Złoty Krzyż Zasługi (1978) i Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski. Wysoko sobie cenił Medal Komisji Edukacji Narodowej (1987).

Bogaty i rozległy tematycznie dorobek naukowy Profesora Stefana Warchoła zapewnia Mu trwałe miejsce w sławistyce.

LITERATURA

- Warchoł, S. (2009). Profesor Władysław Kuraskiewicz: człowiek — nauczyciel — uczoney. Lublin. *Kultura i Społeczeństwo*, 6(2–6), 40–41.